

MAROSVÁSÁRHELY ÉS VÁRTEPLOMA

szerkesztette:

MEDVIGY ENDRE

Budapest 1990.

2002-8220

Az MNSz szervezetek, melyeket már előző évben megtisztítottak a „reakciós” elemektől, a módosabb kisiparosokat, ellenzéki értelmiségieket értve ezalatt, minden ilyen intézkedéshez áldásukat adták és egyúttal a maguk megbízható embereit helyezték be az intézmények vezetőségébe. Ez a pillanatnyi taktika jól bevált, azt a látszatot keltette, hogy az intézmények „megújulnak” ugyan, de továbbra is a magyar kultúra szolgálatában fejtik ki tevékenységüket.

Mindez azonban átmenetinek bizonyult.

A következő, 1949-i évben megkezdődtek a tömeges letartóztatások. Előbb a „reakciónak” kinevezett volt magyar politikai vezetőket tartóztatták le és internálták: a szociáldemokrata párt magyar tagozatának vezetőit, majd olyan egyházi vezetőket, mint Márton Áron és más katolikus püspökök, Szász Pál dr. EMGE elnököt, Korparich Ede, Horváth Dénes és más Hangya szövetkezeti vezetőket, akik ellenezték a magyar szövetkezetek beolvasztását az egységes, országos szövetkezeti rendszerbe. Majd az MNSz országos vezetőinek azt a csoportját hurcolták el, melynek tagjai a szervezet és a hozzátartozó intézmények önállóságát kívánták fenntartani. Kurkó Gyárfás volt elnököt, Balogh Edgár képviselőt, a Bolyai Egyetem rektorát, Csögör Lajos dr-t, aki a közben a Bolyai Egyetemről leválasztott marosvásárhelyi orvosi egyetem rektora volt, Méliusz József író és még másokat, számos református és katolikus lelkészt. Az MNSz lebénult, politikai cselekvésre képtelen szervezetté vált.

Illuziók évtizedei

Először a román pártidiktatúra épült ki, majd rövidesen átformálódott a sztalinista személyi diktatúrába. Ennek megfelelően a pártvezetésben bekövetkezett gyökeres változások a marosvásárhelyi magyar politikai életet és a közigazgatást is érintették. Pedig a város párt és MNSz szervezete élenjárt az engedelmességben és megalkuvásban. Itt szervezték meg pl. a katolikus egyház egységét megbontó és a letartóztatott Márton Áron gyulafehérvári püspök ellen irányuló ún. „Katolikus Akció Bizottságot”, mely hűségét fejezte ki a román állam iránt s melynek nyilatkozatát minden katolikus lelkésznek és a híveknek is alá kellett írniok. Ezt egy békefelhívás formájában is megszövegezték, melyet aztán egyházi vezetőknek és hívő értelmiségieknek egyaránt alá kellett írniok. Akik megtagadták — voltak néhányan — nemcsak gyalázkodó támadásoknak voltak kitéve, hanem állásukból is elmozdítottak. A terror még fokozódott az ún. jobboldali elhajlás leleplezése ürügyén, mely már kipróbált marosvásárhelyi magyar kommunista vezetőket is érintett és meghurcolásukhoz, leváltásukhoz és néhányuk letartóztatásához is vezetett. (Soós József polgármester, Nemes Dezső, Nemes József és mások.) Az új közigazgatási beosztással, mely megszüntette a hagyományos megyéket, megváltoztatták a megye nemzetiségi összetételét, mely távlatilag a városi népesség nemzetiségi arányainak megvál-

toztatását is előidézte. Ez a folyamat aztán a Magyar Autonóm Tartomány létrejöttével rövid időre megakadt, az átmenetileg 1952-ben mesterségesen kialakított közigazgatási egység, melyet Csík, Udvarhely, Háromszék és Maros-Torda magyar lakta vidékeinek összehoronzásával hoztak létre, a nemzeti-ségi kérdés látványos megoldását ígérte. Ez a „megoldás”, melyet a nemzeti kérdés végső szocialista megoldásaként emlegettek, valójában lefedezte a többi magyarlakta vidék rohamos elrománosítását. Volt egy belpolitikai háttere is, mely aztán a marosvásárhelyi viszonyokra is visszahatott: a Luca László elleni akció és per, mivel ő rendkívüli népszerű volt a Székelyföldön (Lemhényi születésű), elítéltetését és félreállítását kellett kompenzálni. Ez egyúttal székelyföldi hívei lemorzsolódását is elősegítette, mert az új közigazgatás élére új emberek kerültek.

Másik valós szándék a következő évben derült ki: a Magyar Népi Szövetség felosztása, mely ugyancsak ravaszul ment végbe, önfelosztás formájában, hogy ne lehessen többet semmiféle nemzetiségi politikai szervezet létrehozását igényelni. A Román Munkáspárt (így nevezték akkoriban) hűséges, a szervezetbe beépített emberei hajtották végre ezt az önfelosztást, akiket aztán — átmenetileg ugyan — jó közigazgatási és gazdasági pozíciókkal honoráltak.

A Magyar Autonóm Tartomány élére egyelőre magyar vezetők kerültek, akiket az RMP a maga emberei közül „delegált”, a volt MNSz vezetőket mellőzve. Az „önálló” tartománynak, melyet még az új alkotmányba is belefoglaltak (ez már a harmadik volt és lesz még jónéhány), saját működési „statutumot” ígértek, de ennek kidolgozására, hét éves időtartama alatt sem és soha nem került sor. Valójában igazi önállósága soha nem volt, csak annyi, amennyit a helyi vezetők a központi utasítások végrehajtása során maguk, főleg helyi személyi vonatkozásban ki tudtak alakítani. S ez mégis elég volt ahhoz, hogy legalább a Magyar Autonóm Tartomány felvirágzásának illuzióját megteremték. Mert arra is mód volt, hogy a tartomány saját anyagi erejéből azt, amit meghagytak, saját céljaira fordítsa. Mert egy belső utasítás szerint minden erdélyi tartománynak kötelessége volt egy Kárpátokon túli terület pénzügyi felkarolása s ezen feladat alól a Magyar Autonóm Tartomány sem volt kivétel.

Marosvásárhelynek, mint az MAT központjának gazdasági, politikai közigazgatási és kulturális szerepe egyaránt jelentékenyen megnőtt. Valósággal Erdély magyar kulturális központjává kellett kinőnie. Ennek a törekvésnek hátterében főleg Kolozsvár magyar kulturális központi jellegének csökkentése állt. Ezt mutatja, hogy az elkövetkező évtizedben magyar kulturális, művelődési intézmények költöztek le, illetve szerveződtek meg Marosvásárhelyt.

Így jött létre az Igaz Szó szerkesztősége, az egyetlen magyar irodalmi havi folyóirat mind a mai napig Romániában. Ez maga után vonta számos magyar író Marosvásárhelyre költözését és Marosvásárhelynek irodalmi központtá történő előrelépését. Ugyanis addig mindössze Kovács György, Molter Károly,

Gagy László, Kiss László (inkább színészként szerepelt már ekkor) lakott a városban néhány műkedvelőnek számító író mellett. Ebben az időszakban főként az akkori fiatalabb írónemzedék tagjai telepedtek meg (Sütő András, Székely János, Hajdú Győző, Gálfalvi Zsolt, Hajdú Zoltán, Katona Szabó István, Varró Ilona, Szépréti Lilla, Izsák József, Oláh Tibor, Nagy Pál kritikuskok), idehuzódott Kemény János, aki előbb a színházalapításban töltött be alkotó szerepet, majd meghurcolása után végül az itt induló Művészet (Új Élet) képes folyóirat szerkesztőségében került vissza az irodalmi életbe. Úgyszintén itt talált menedéket több évi ártatlanul történt bebörtönzés után Böződi György, aki az ebben az időszakban létesült a Román Tudományos Akadémia marosvásárhelyi fiókja munkatársa lett. Ebben a periódusban nőttek íróvá a marosvásárhelyiek közül Papp Ferenc, Marosi Barna, és jóval később ugyan, de a már létező intézmények és magyar sajtóélet vonzásában Szócs Kálmán, Vári Attila, Elekes Ferenc, Bartis Ferenc, Hodos László, Pethő László, Gálfalvi György, Markó Béla, Nemess László, Oltyán László, Kicsi Antal, Komzsik István, Gyórfi Kálmán. Az intézmények szervezése, átköltözése révén kerültek Marosvásárhelyre Szabó Lajos drámaíró, Kocziány László irodalomtörténész, Tóth István költő, Jánosházy György műfordító, kritikus, jelentékenyen növelve a város kisugárzó hatását.

Az irodalmi, szellemi és politikai életben betöltött szerep, melyet csak az írók egyrésze vállalt ugyan, de hangadóik annál inkább, már sokkal kevésbé pozitív, mivel egyesek, az első időszakban Kovács György, majd különösen Hajdú Győző nemcsak vállalta manipulatív szerepét az államvezetés mindenkori igényei szerint, hanem nem egyszer túl is licitálta, növelve ezáltal az erdélyi magyarságot amúgyis megosztó és a román állam beolvasztó politikáját hűen támogató kétes szerepet.

Mégis, egyes írói állásfoglalások ellenére is — melyet nem egyszer a megmaradásért való megalkuvás átmeneti sikereket ígérő kompromisszumával igazoltak — Marosvásárhely magyar kulturális fellendülése vitathatatlan s nemcsak az irodalomban, hanem a művészeti élet más ágazataiban is.

A magyar színházról már volt szó, de később is, különösen a magyar színművészeti intézet leköltözése után néhány évig, míg önálló magyar intézményként működött, olyan színházi szakemberek és színészek tevékenysége folytán mint Kovács György, Tompa Miklós, Kőmíves Nagy Lajos, Szabó Lajos, Tessitori Nóra, Lantos Béla, Marosvásárhely az erdélyi magyar színjátszás élvonalába került. Egyébként ezzel indokolták a Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet leköltöztetését, a kolozsvári Magyar Művészeti Intézet felbomlasztása után. Kéátségtelen egy ideig az egész ország magyar színjátszásának fellendülése tapasztalható, egész színésznemzedék kirajzása révén. A régi, még a kolozsvári magyar színházról leszerződött színészek mellett (Váradi Rudolf, Kőszegi Margit, Borovszky Oszkár, Andrásai Márton, akikkel Kolozsvár

nyilván szegényebb lett), felnőtt az új nemzedék: Lohinszky Lóránt, Csorba András, Bács Ferenc, Tanai Bella, Tarr László, Ferenczy István, Gyarmati István, Ferenczy Csongor, Illyés Kinga, Visky Árpád, Zalányi Gyula és még jónéhányan, akik ma is tevékeny művészei a színháznak. Kiváló rendezők is indultak vagy működtek Marosvásárhelyt, akiknek neve összeforrott a magyar színjátszással. Harag György, Hunyadi András, Kincses Elemér, Gergely Géza, Kovács Levente, mind a marosvásárhelyi magyar színművészeti főiskolán indultak.

Hasonló kirajzás következett be a Magyar Autonóm Tartomány létesítése és a magyarság szellemi erőinek tömörülése révén a zenei életben. A filharmónia fejlődése s főként az Állami Székely Népi Együttes, majd a Pedagógiai Főiskola zenei szakának létesítése révén kerültek Marosvásárhelyre Szász Károly zene-tudós, Zoltán Aladár, Szabó Csaba, Birtalan József, Birtalan Judit, Szarvady Gyula, majd Csiky Boldizsár jelentősen kiegészítve és továbbfejlesztve Marosvásárhely zeneéletét, melynek zenei életében addig is olyan kiváló művészek, zeneszerzők, szőlőművészek munkálkodtak, mint Trozner József, László Árpád, Erkel Sára, Chilf Miklós, Kozma Géza, és a fiatalabb nemzedékhez tartozó Kozma Mátyás. A magyar művészi utánpótlást ígérő Művészeti Középfőiskola, melynek zenei és képzőművészeti szakán egyaránt később országos nevű művészek indultak (s miután a magyar oktatást felszámolták Kolozsváron) egész Erdély legjobb tehetségei kerültek ide, jelezte és bizonyította, hogy még ebben két művészeti ágban is az anyanyelvű oktatás és a nemzeti művészeti hagyományok továbbfolytatása biztosítják egyedül a tehetségek kibontakozását.

Ennek a művészeti középfőiskolának köszönhető, melynek országos szinten is elismerten kiváló teljesítményei voltak, hogy a város képzőművészeti élete addig soha nem ismert mértékben lendült fel. Mintegy két évtized során egyrészt már ismert fiatalabb művészek tömörültek Marosvásárhelyt, az idősebb nemzedékhez tartozók mellett. (Bordi András, Barabás István, Incze István, Piskolti Gábor festők, Izsák Márton, Csorvássy István, id. Kulcsár Béla szobrász), mint Bandi Dezső, Székely László, ifj. Kulcsár Béla szobrász, Nagy Pál festő, majd még az akkoriban Kolozsvárt végzetek Marosvásárhelyre történt rajzása révén (Bódis Erzsébet, O. Fülöp Irma textilművészek, Zolcsák Sándor, Porzsolt Borbála, Sükösd Ferenc, Simon Endre, Ambrus Imre, Péterfy László, Török Pál, Krafft László, Zsigmond Attila, Albert László, Szócs Sándor, Szécsi András, Nyilka Róbert festők, Hunyadi László szobrász, majd később Kemény Árpád díszlettervező). Marosvásárhely vonzereje később is megmaradt s éppen a művészeti középfőiskola végzetjei közül jónéhányan a főiskola után „visszatértek”, hogy aztán a 80-as években végleg eltávozzanak. (Tamás Anna, Katona Szabó Erzsébet, kosztüm és gobelintervezők, Elekes Károly grafikus, Kiss Miklós iparművész, Szócs László, Balázs Imre festő).

De olyan műfajok, illetve művészeti ágak is felvirágoztak, melyeknek azelőtt sem szakembereik sem művelőik nem voltak, s éppen a magyar művészeti intézmények megteremtése révén példaértékű művészeti mozgalmak alapjául váltak. A Székely Népi Együttes előadóművészei, mint Tóth Erzsébet, koreográfusai mint Haáz Sándor, Lőrincz Lajos, Székely Dénes, Kelemen Ferenc az országos táncművelés és népdalkultúra hivatott terjesztőivé váltak, míg hatósági intézkedések le nem tiltották. Hasonló módon mozgalmá igérkezett az irodalmi színpadok megjelenése mint a nemzeti és nemzetiségi tudat ébrentartásának eszköze, melynek olyan országosan és nemzetközileg ismert és elismert művelői nőttek ki, mint Illyés Kinga, Nemes Levente, Balogh Éva, Varga Vilmos és mások s ennek egyik kezdeményező fóruma az Igaz Szó, majd az Új Élet, két marosvásárhelyi folyóirat szerkesztősége.

Mindezek a törekvések és jelenségek, a marosvásárhelyi irodalmi és művészeti élet hatékony felvirágzása nemcsak mennyiségi, hanem a sajátos magyar nemzetiségi kultúra és az egész egyetemes magyar kultúra értékeivel egyenlő műveket és eredményeket hoztak létre, gazdagítva az ország kultúráját is egy aránylag rövid időszakban, de viszonylag szabad körülmények között, mintegy jelezve a két milliós magyarság teremtő képességét.

Kevéssé látványos, de mégis jelentős értéket teremtett a város magyar szakértelmisége különösen az orvostudomány, de az irodalomtudomány és történeti, társadalmi tudományok területén. Az orvosi, biológiai kutatás, melynek számos külföldön is elismert eredménye, az Orvosi Szemlében és kötetekben történt publikációk, bizonyítják ezt. A filológiai kutatás közismert eredménye a második magyar nyelvemlék Farczády Elek által történt felfedezése és feldolgozása, a Teleki Könyvtárban megőrzött Koncz kódexben. Számos figyelemre méltó tanulmány jelent meg Kocziány László, Fick László, Böződi György, Balázs Lajos, Turzai Mária, Fuchs Simon tollából és a fiatalabb nemzedékből Tonk Sándor, Sebestyén Mihály tevékenysége nyomán, továbbá a magyar nyelvészetet művelő Barta János munkája eredményeként.

A különböző szaktudományokban fellendülést hozott a hároméves Pedagógiai Főiskola létesítése, mely a sorban az utolsó megalakított, a magyarnyelvű közoktatást és tanárképzést szolgáló intézmény volt, míg az eredeti céljának megfelelő tevékenységét folytathatta. Egy ideig itt nyert működési teret, főleg az oktatásban, az időközben Kolozsvárt megszüntetett Bolyai Tudományegyetem néhány tanára, akiknek katedráját az „új” egyetemszervezés során felszámolták.

A hatvanas évek elejéig ugyanis az volt a látszat, hogy a nemzetiségi kulturális fejlődés visszaszorítása, korlátozása Marosvásárhelyt kevésbé érinti. Mintha valami lehetőség lett volna arra, hogy a magyar könyvkiadás, tan-
könyvkiadás is itt kap otthont, mivel létrejöttek ezek szerkesztőségei. Ekkor alakult a magyar nyelvű rádió stúdió, mely a leghosszabb adást sugározta

magyar nyelven befogva az egész Székelyföldet, ekkor vált az addig havonta megjelenő Művészet folyóirat kéthetenkénti kulturális képes lappá, megtartva művészeti profilját, de bővülve a magyar nemzetiségű általános létproblémáival. Ekkor jött létre Nagy Imre zsögödi festőművész adományából a Teleki Könyvtár épületében Erdély legeredetibb magyar festőjének Galériája. Zsögödi Nagy Imre nemes gesztusának előzménye is van: a művész tevékenysége az előző években Marosvásárhelyhez kötődött.

Mindezek azonban az önálló magyar nemzetiségi kultúra utolsó vívmányai voltak, melyek csak azt a célt szolgálták, hogy az erdélyi magyarság körében az illuziókat fenntartsák.

Nemzetiségellenes fordulat a román államvezetésben.

Egy ilyen fordulat előjelei már közvetlenül 1956 után mutatkoztak. A magyar forradalom leverése után, amikor a magyar állam elvesztette minden súlyát az ún. „szocialista” táboron belül, a román állam és pártvezetés, mely jottányit nem engedett és ismert el még a XX. kongresszus után sem „marxista dogmatizmusából”, egy új, a nacionalista dogmatizmus útjára lépett, kidolgozva a nemzetiségek felszámolásának tervszerű politikáját. Kezdődött azzal, hogy megköszönték a Magyarországról szerződött művészek és egyetemi tanárok addigi működését és eltávolították őket Erdélyből. Egyébként az 56-os események ürügyén és azzal való rokonszenvezés vádjával megkezdték a tömeges letartóztatásokat és zaklatásokat. A Nagy Imre miniszterelnök és kíséretének deportálását vállaló román kommunista pártvezetés olyan szolgálatot tett a Kádár kormánynak, mely lehetővé tette a beolvasztási politika számára az erdélyi magyarság elleni újabb lépéseket. Ezt különben Kádár emlékezetes marosvásárhelyi látogatása is megerősítette, amikor nagyhangon kijelentette, hogy Magyarország végleg lezárta az erdélyi kérdést és a román kommunistákra bízta a romániai magyarság további sorsát. A szovjet hadsereg kivonulása után Románia elérkezettnek látta az időt ún. önálló politika, így nemzetiségi politika folytatására. Első intézkedése a kolozsvári magyar egyetem felszámolása volt. Akkor ez még csak megütöközést keltett Marosvásárhelyen, még nem lehetett felmérni teljes következményeit (ugyanis „csak” közös, egyenrangú vezetés alá helyezésről volt szó.) Az ezzel egyidejű lépés, mely egy tollvonással olvasztotta össze az összes magyar középiskolákat (melyeket egy évtizeddel előbb államosítottak) a román iskolákkal, már a város egész magyar iskolahálózatát érintette, megszüntetve azok addigi viszonylagos önállóságát. De pillanatnyilag ennek következménye sem volt érezhető, mert a magyar igazgatók helyükön maradtak, „mindössze” annyi történt, hogy egy román anyanyelvű igazgatóhelyettest kellett elfogadniok, és az osztályokat román kollégákkal megosztani.

A döntő fordulat akkor következett be, amikor alkotmánymódosítással az addig Magyar Autonóm Tartományt Maros-Magyar Autonóm Tartománnyá változtatták át. Ennek előjele az ún. monográfia ügy volt. Az történt ugyanis, hogy marosvásárhelyi írók, művészek, szociográfusok, közgazdászok stb. kolozsváriakkal együtt megbízást kaptak egy nagyterjedelmű, átfogó a Magyar Autonóm Tartomány eredményeit bemutató monográfia elkészítésére. A mű el is készült, ki is nyomtatták, de terjesztésre nem került sor, mert szerzőit, szerkesztőit és még a művet megrendelő néptanácsi és pártvezetőket is, magyar nacionalista szeparatizmus vádjával, elmozdították helyükről és megbélyegezték. Néhány főiskolai tanárt még az oktatásból is eltávolítottak. Az ügy lezárása után nemsokkal megjelent az említett alkotmánymódosítás s ezt egyúttal a Magyar Autonóm Tartomány addigi vezetőinek leváltása követte. Ez azt jelentette, hogy új tartományi első párttitkárt, új megyei tanácselnököt és városi elnököt neveztek ki — vagyis mindhárom kulcspozíciót románnal töltötték be, akik konkrét utasításokkal fogtak hozzá feladatuk megvalósításához. Megkezdődött különböző eszközökkel a tartományi és városi tisztviselők lecserélése. Indok: a lakossági számarány megváltozása. A Magyar Autonóm Tartomány lakossága több mint 80%-ban volt magyar, ekkor a volt háromszéki résznek leválasztásával, s a volt Küküllő megye segesvári része, Dicső és Ludas rajonok, a Mezőség román többségű lakosságának odacsatolásával az arány 65% magyar 35% román lett. A tartományi párt székházát a volt Hangya épületéből „központibb”, reprezentatívabb helyre, a díszes Városházára helyezték. Lebontották az előtte díszelgő Sztálin szobrot, melyet később a Román Katona szobrába olvasztottak be, mintegy jelképezve, mit jelentett a „desztalinizáció” Romániában. A magyar tisztviselők jórészét lecserélték, áthelyezték, aki ellenkezett, bezárták, az 56-os magyarországi eseményekkel kapcsolatos „rokonszenv nyilatkozata” miatt. Mindez persze még nem volt elégséges. Az akkor már közel 80 ezer lakosú város magyar lakossága meghaladta a 60 ezret, mivel a város ipara több mint 3-szorosa volt az 1960 évének, de a beköltözött munkások nagy tömege a Székelyföldről került oda. Ez a folyamat pedig nem felelt meg a román államvezetés törekvéseinek. Egy új nagyüzem, a vegyi kombinát létesítésével egy intézkedéssel több mint 5000-rel növelték a román lakosság létszámát. A várost zárt várossá nyilvánították, ami azt jelentette, hogy meghatározták milyen nemzetiségi összetételben kerülhettek be új lakók. Központilag voltak előírva a számarányok, melyet a város vezetőinek kötelező volt betartani. A vezetőségben még működő magyar és becsületes, helybeli román párt és néptanácsi vezetők ettől eltértek, mivel a munkateleppé degradálódott város megtelt csőcselékkel. Hamis vádakkal és rágalomokkal eltávolították őket a város éléről. (V. Rus — Kiss Zoltán ügy.)

Újabb és még gyökeresebb fordulatot hozott a város elrománosításában az 1968-ban bevezetett megye rendszer, melynek során leválasztották az eddigi

tartományról Csík, Udvarhely megyéket és létrehozták Maros megyét, úgy helyettesítve a magyar részeket, hogy az új közigazgatási egységben a román lakosság számaránya elérje a 60%-ot. Így tehát megszűnt magyar többségű lenni s ennek következményei kihatottak Marosvásárhelyre is. Nincsenek külön kimutatott adatok a város ipari fejlődéséről, de a megyei adatokból következtetni lehet mindarra, ami ott történt, hiszen az iparfejlesztés magas, az országos átlagot jóval meghaladó üteme főként Marosvásárhelyre vonatkozott. Mert a román államvezetés tisztában volt azzal, hogy pusztán adminisztrációs változással nem lehet jelentős számarány változást elérni, ehhez jelentős, gazdaságilag is megalapozott, tömeges román betelepítés szükséges. Ez a koncepció, mely más városok esetében már bevált, alkalmas volt Marosvásárhelyre is az új helyzet megteremtéséhez.

Az iparosítás évi üteme elérte a 19—20%-ot, egész sor új, nagy létszámú, több ezres alkalmazottú üzemet és vállalatot létesítettek vagy a meglévőket kibővítették. 1950-hez viszonyítva 1985-re az alkalmazottak összlétszáma megkétszereződött, 49 ezerrel 206 ezerre emelkedett a megyében, ebből pedig közel százezer Marosvásárhelyre jutott. Ezt a létszám emelkedést nem a megyéből vagy a Székelyföldről betelepítettekkel érték el, hanem nagyrészt a Kárpátokon túli területekről hozott családokkal. A folyamatot még jobban érzékelteti a lakosság számának és nemzetiségi összetételének alakulása. Közvetlenül a megyésítés előtt, 1966-ban Marosvásárhely összlakossága 86 500, melyből 60, 200 magyar, vagyis a románság száma még csak 26 ezer, tíz évvel később 1977-ben a 152 ezer lakosú Marosvásárhelyen már 71 ezer román lakott, míg a magyarok száma 81 ezer. Tehát évente átlag 5000 román nemzetiségű lakos költözött be a városba, az évi 2000, inkább természetes szaporodása következtében gyarapodó magyarsággal szemben. Masszív telepítésről van tehát szó, amit az is mutat, hogy a hivatalos állami statisztika szerint — igaz megyei viszonylatban — 19 év alatt összesen 71,000 lakást adtak át a lakosságnak, melyből 42,459 az állami tulajdonú. Egyébként ezt mutatja a város külső képe, számos teljesen új lakónegyed 20—30 000 főnyi lakossággal (Augusztus 23, Tudor, Ady, Cornisa stb.). Ezeket a negyedeket pedig főként a magyar tulajdonú kertes kis házak helyére építették (pl. az egykori Szántó utca stb.) szétszórva, a betelepített román lakosság közé ékelve a magyarokat, megbontva családi és szomszédi közösségeket.

Milyen következményekkel járt a város lakosságának ilyen gyors és nagyarányú „átrendezése”, nemzetiségi összetételének megváltoztatása?

A gazdasági, politikai, adminisztratív átrendezés és a tömeges román betelepítés csak az egyik oldala volt az alaposan kitervelt műveletnek. Ezzel párhuzamosan megindult elsősorban a magyar értelmiség félreállítása, felszámolása, lehetetlenné tétele, hogy még a csíráját is elfojtsák a szembenállásnak. A „kalács és korbács” módszer szabályosan működött. Kitüntetések, elisme-

rés, magasabb állás hullott azok ölébe, akik készséggel közreműködtek az új főtitkár törekvései mellett, gyanúsítás, megfélemlítés, üldözés jutott azoknak, akik útjában álltak vagy pusztán addigi szerepükkel, tehát létezésükkel és helyzetükkel gátat jelentettek az új törekvéseknek, mert ürügyet kellett keresni és teremteni az addigi magyar intézmények vezetőinek eltávolítására.

Ez azonban nem egyik napról a másikra történt, folyamatosan ment végbe, minden intézmény specifikus helyzetének megfelelően. Volt akit egyszerűen nyugdíjba küldtek, hogy helyét egy román káderrel töltsék be, volt akinek a „múltját vakarták” meg, hogy a főiskolákról eltávolítsák s végül máshová helyezték. Mindezek a „műveletek”, a sorozatos káderezések, egy-egy intézmény átalakítása vagy megszüntetése előtt folytak le és a megfélemlítés olyan atmoszféráját teremtették a magyar értelmiség soraiban, az egymással szembeni gyanakvás olyan légkörét teremtették meg, hogy semmiféle ellenálló összefogásra nem kerülhetett sor. Rövidesen Hajdú Győző vált az említett manipulációk szakértőjévé és fő motorjává. Az ő „politikai karrierje” ekkor kezdett fölfele ívelni.

Az eredmény rövidesen megmutatkozott. A Székely Színház mint olyan megszűnt és kéttagozatú (román-magyar) színházzá alakult. Egy ideig még váltogatták egymást magyar és román igazgatók, hogy aztán végképp román igazgatás alá kerüljön. Voltak olyan törekvések is, hogy a magyar színészeket román darabokban léptessék fel, kötelezve őket, hogy román nyelvű szerepeket biflázzanak be, de ez ellen maguk a román színészek tiltakoztak, féltve saját szerep-lehetőségeiket. A sajtóban szintén megpróbálkoztak a kétnyelvűséggel, de a kétnyelvű lapot senki, sem a magyarok, sem a románok nem vették meg. Az irodalmi esteken, színpadon kötelezően bevezették a két nyelvű szereplést, de ez annyira erőszakolt és hatástalan maradt, hogy végül csak protokoll előadásokat tett lehetővé. A Székely Népi Együttes ugyancsak megszűnt, átalakulva előbb Állami Dal és Táncegyüttessé, majd Maros Együttessé, vegyes műsorokkal, százalékos arányba kiszámítottan kellett fellépniök minden alkalommal. Végeredmény: az egykor európai hírű gyermekegyüttes megszűnése, s magának a felnőtt együttesnek a lezülése.

A Pedagógia Főiskola tanárai ellen is hajsza indult s a magyar és román tanárképzés megszüntetését, a főiskolának technikummá való átalakítását, a magyar nyelvű oktatás minden maradványának megsemmisítését eredményezte. Hasonló sors jutott az orvosi egyetemnek, mely a románosítás folyamán majd minden szakmai értékét és tekintélyét elvesztette. A román káderekkel való feltöltése ugyanis a kontraszelekció tipikus módszerével történt. Közismert tény volt, ha valaki Kolozsvárt vagy Bukarestben az orvosi egyetemeken fiatal, kezdő tanársegédként működött, de vállalta a Marosvásárhelyre költözést, egyből előadó tanárrá léptették elő, míg az egykori már elismert kiváló magyar

orvosok, akiknek nemzetközi nevük is volt, két évtizednyi oktatói és kutatói, gyógyítói munka után is csak az adjunktusságig jutottak.

Megszüntették az orvosok magyar nyelvű publikációs lehetőségét az Orvosi Szemle román nyelvűvé alakításával.

Az akadémiai kutató bázison dolgozók is csak románul közölhettek és kizárólag a hivatalosan jóváhagyott román történelem szemlélet igazolására végezheték munkájukat. A Teleki-Bolyai Dokumentációs Könyvtár önállóságát megszüntették, a megyei könyvtár igazgatása alá helyezték, kéziratárát át kellett adnia az állami levéltárnak, mely a Belügyminisztérium alá tartozik, így kivonták a kutatási terület alól. A Teleki Tékát turisztikai látványossággá degradálták s kiállítási anyagát úgy rendezték be, mintha főként a román kultúra értékei állnának megőrzése alatt. Az egykori városi ipartörténeti és néprajzi múzeumot történeti múzeummá alakították át, megtömve a dáko-román kontinuitást és a város és környéke román jellegét bizonyító anyagokkal, elsüllyesztve és részben megsemmisítve az egykori teljes magyar anyagot. Az egykori Városi Képtárat, mely a Kultúrpalotában nyert valamikor elhelyezést és a múlt század valamint a századelő jeles magyar mestereinek és a legjelentősebb marosvásárhelyi művészeknek munkáit mutatta be, megtömtek a város kulturális múltjához semmi hagyománnyal nem kötődő román művészek munkáival s a magyar alkotásokat elsüllyesztették. A Teleki Tékában a MAT idején hivatalosan megnyitott és nemzetközi katalógusokba bejegyzett Nagy Imre Galériát lebontották, anyagát pincébe helyezték és kiírták: átrendezés miatt zárva. Majd helyére megnyitották a Ion Vlasiu szobrász, festő, író állandó kiállítását, így a külföldi látogatók a Téka anyagával együtt kizárólag csak ezt láthatják.

Az erőszakos románosítás jelei nap-mintnap szembetűnőbbek lettek. Az egész magyar középiskolai oktatás elrománosítása fokozatosan ment végbe. A szakiskolák létesítése során, melyek ma a középfokú oktatás többségét teszik ki, bevezették a csak román nyelvű szakoktatást. Először a történelem, földrajz és természetesen a román nyelv és irodalom volt kötelező, a magyar nyelv és irodalom fakultatív az ún. magyar osztályokban, majd a számtan-fizika és más szaktantárgyak oktatását is kötelezően román nyelven írták elő, kiegészítő, továbbképző vizsgára kötelezve a tanárokat. Mindez a magyar nyelvű tanári szakoktatás elorvasztásával párhuzamosan ment végbe. Ugyanez időben az akkor még működő Pedagógiai Főiskoláról és a kolozsvári egyetemről magyar szakon végzett pályakezdő tanárokat a Kárpátokon túli színromán területekre helyezték és mellékszakuk tanítására kötelezték. Ezzel egyidejűleg megszüntették Marosvásárhelyt a tanítóképző magyar tagozatát. Így közel egy évtizede már Marosvásárhelyt sem tanítókat, sem tanárokat nem képeznek többé magyar nyelven.

Hivatalos statisztikát nem közölnek sem a főiskolák sem a középiskolák tanulóinak nemzetiségű megoszlásáról. De az általános statisztikából is kimutat-

ható a főiskolai oktatás mennyiségi és minőségi színvonalának mély lezuhanása Marosvásárhelyt. Míg 1950/51-es tanévben az akkori egyetlen főiskolán, az orvosin, 927 hallgatót 340 főnyi tanszemélyzet oktatott (ez mind magyar volt), ez a szám 1964/65-re a három főiskolán (Színműv., Pedagógiai, Orvosi) 2527 hallgató számára 438-ra emelkedett, hogy aztán 1985/86-os tanévben a három főiskolán (Színműv., Technikum és Orvosi) 1825 hallgatóra és 289 oktatóra zsugorodjon össze. Mondanom sem kell ez a nagy létszámapadás a magyar hallgatók és a magyar oktatók létszámának mesterséges lecsökkentése miatt következett be.

Ezt a folyamatot mutatják azok az adatok is, melyeket a Hét c. lap és a marosvásárhelyi Új Élet tett közzé. Eszerint az 1970/71-es tanévben a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet összesen 300 tanárából 95 volt román (31,66%), magyar nemzetiségű 205 (60,66%), míg más nemzetiségű 23 (7,66%). Ezzel szemben az 1982/83-as tanévben a 277 tanárból 128 (40,20%) volt román, 138 (55,83%) magyar és 11(3,97%) más nemzetiségű.

Mi történt tehát egy évtizednyi idő alatt?

A nyugdíjazások, elhalálozások és egyéb okokon kívül már akkor jelentkezett egy tünet, mely azóta még jobban elhatalmasodott: a kivándorlás.

Először a zsidó nemzetiségű kiváló szakorvosok hagyták el a főiskolát és az országot, aztán a német nemzetiségűek s végül még nagyobb látszamban a magyarok. Pontos statisztikát soha nem tettek közzé, de a nyolcvanas évek elejétől közismert és elismert orvosok kérték külföldre telepedésüket. S nemcsak orvosok, művészek, írók, s más értelmiségi foglalkozásúak. Az eszelen nacionalista diktatúra körülményei között sem munkájukat, sem szakmai továbbfejlődésüket nem látták biztosítva. Az állandó zaklatások, a létbizonytalanság, gyermekeik jövőjének kétes volta, mind olyan tényezők, melyek kivándorlásra kényszerítették ekkor még főként az értelmiséget. A homogén román nemzet meghirdetésének programja világossá tette mindenki számára, hogy a román államvezetés a nemzetiségi lét alapjait támadja meg s magának az egyénnek is erkölcsi és anyagi megsemmisítését készíti elő. S Marosvásárhelyt, ahol ez a folyamat egyre durvábban és erőszakosabban megy végbe s a magyar értelmiség szüntelen provokációnak van kitéve, mindez a kivándorlás irányába hat. Híres orvosprofesszorok zaklatása, házkutatások voltak napirenden, a városházára, mely a kommunista párt székháza, provokációs céllal a securitate titokban magyar zászlót tüzetett ki, hogy éberség hiánya címén magyar vezető tisztségviselőket távolítson el. De a sajtóélettől kezdve a színházig és minden intézménynél napirenden voltak a sérelmes megszorítások. A román intézményvezetők maguk teremtettek (felsőbb utasításra) elviselhetetlen helyzetet a magyar munkatársak számára. Mindez a város magyartalanítása céljából történt. Így nem csoda, hogy ismert és addig elismert magyar alkotók kérték kitelepedésüket, akik addig a város magyar kulturális életében jelentős szerepet tölthettek

be. Részletes adatok még nincsenek, de már az eddig ismertekből megállapítható, hogy hányan távoztak több hullámban Marosvásárhelyről az ismertebb művészek közül. Közel 10 színész (Adeff Ingeborg, Anatol Constantin, Bács Ferenc, Borbáth Ottilia, Erdős Irma, Ferenczy Csongor, Kerestély László, Tanai Bella, Török András), több mint 10 író (Ágoston Vilmos, Bartis Ferenc, Culcer Dan, Fischof Andrei, Hodos László, Katona Szabó István, Komzsik István, Ligeti Herta, Molnár H. Lajos, Pethő László, Vári Attila) és különösen nagy számú képzőművész (Balázs Imre, Péterfy László, Török Pál festők, Bódis Erzsébet, Katona Szabó Erzsébet, Tamás Anna gobelinművészek, Bocskai Vince, Dienes Attila, Kocsis Előd, Székely János Jenő szobrászok, Elekes Károly, Garda Aladár, György Csaba, Krizbai Sándor, Szócs László, Szörtsey Gábor grafikusok és Sátán Adám ipari formatervező, mind kiállító művészek.)

Sajnos tragikus író és művész sorsok is voltak, akik a változó világban a rájuk nehezedő nyomást nem tudták elviselni: Szócs Kálmán költő és Visky Árpád színész. Az egyre megalapozottabb, totális elnyomó gépezettel szemben minden önvédelemtől és az egyre terjedő román nacionalista izgatással szemben teljesen védtelen magyarság egyes vezetői, azon kívül, hogy megtagadták a hatalommal való kollaborálást, próbáltak tiltakozni az egyre jobban eluralkodó ultranacionalisták ellen. Így például a Marosvásárhelyi Írói Egyesület tagjainak többsége, Sütő Andrással az élen aláírt egy tiltakozó memorandumot a román és a magyar együttélést és békés együttműködést sértő és felkavaró Lancranjan-könyv uszítása ellen. Király Károly, aki Marosvásárhelyt él, ugyancsak több memorandumban tiltakozott a város magyar lakosságát és az egész erdélyi magyarságot sújtó intézkedések ellen. Mindez hiábavaló. Egy eszeveszett, a szocializmus mezébe bújt román diktátor és cinkosai tébolyult egységesítő, minden nemzetiségi sajátosságot felszámoló törekvésével szemben az észérvek nem hatnak. El akarja tüntetni a város még megmaradt magyar sajátosságait és tömeges rombolást rendelt el régi városrészek, az egykori, a múlt század és századelő hangulatát még őrző főleg magyar magántulajdonban lévő és magyarok által lakott részeinek eltüntetésére. Végleg eltűnik tehát a "helyen épült Debrecen" — ahogy Németh László jellemezte, mint a legmagyarabb városok egyikét.

Marosvásárhely külső képe teljesen megváltozott, a régi utcák eltűntek vagy nevet változtattak, mert az „új vezetésnek" arra is gondja volt, hogy az egykori magyar utcaneveket, melyek a város történetéhez kapcsolódtak, végleg eltüntesse. A régi, mintegy háromszáz utcanevből, alig maradt mutatóba egy-kettő. Még Kossuthnak a neve sem volt elég jó a város új urainak.

A XX. század végén tehát ez a város olyan erőszakos átalakításnak, karaktere megváltoztatásának van alávetve, amilyenbe hat és félévszázados létezése óta soha nem volt.

Mégis reméljük, a történelem nem csak romlás és pusztulás, tartósan mégsem hathat a székely főváros ősi kulturális értékei megsemmisítésének irányába.

Szeretnénk hinni, hogy előbb-utóbb a román nép józan alkotó erői is felismerik a mindent elpusztító nacionalista kizárólagosság veszélyeit és a hamis jelszavaktól, a hazug ígéretektől elfordulva új utat választanak: a közös értékek megóvásáért és a népek, nemzetek kölcsönös megbecsüléséért munkálkodnak, az igazi demokrácia újtára lépnek.

1989 szeptember